CERINȚE DE CLARITATE ȘI PREVIZIBILITATE A LEGISLAȚIEI NAȚIONALE ÎN DOMENIUL RĂSPUNDERII JURIDICE A JUDECĂTORILOR SUB PRISMA JURISPRUDENȚEI CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

CLARITY AND PREDICTIBILITY REQUIREMENTS OF NATIONAL LEGISLATION IN THE FIELD OF LEGAL RESPONSIBILITY OF JUDGES UNDER THE LIGHT OF THE JURISDICTION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

MIHAILENCO Olga,
Doctorand, USM

Summary

The purpose of this study is to examine the aspects of the quality requirements of normative acts in the field of legal liability of judges and compliance of national legislation with the principles of clarity and predictability of the law in the light of ECHR case law. In this context, were examined the provisions of the European doctrine and the approaches set out in the jurisprudence of the European Court of Human Rights regarding the requirements of the law, the definition of the concepts of accessibility, clarity, predictability and preeminence of law, as well the guarantees to be established by the legislator in case which the legal norm brings the violation of fundamental human rights.

Keywords: *the state of law, human rights, the legal liability of the judge, clarity of the law, predictability of the law, preeminence of law.*

Potrivit alin. (1) art. 20 din Constituția Republicii Moldova, orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertăţile şi interesele sale legitime [3]. De asemenea, art. 6 paragraful 1 din Convenţia Europeană Pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor Fundamentale stabileşte că, orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public şi într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanţă independentă şi imparţială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor şi obligaţiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzaţii în materie penală îndreptate împotriva sa [4]. Accesul la justiție reprezintă un drept, care oferă persoanei posibilitatea să se protejeze împotriva încălcării drepturilor sale, să remidieze faptele ilicite, să

atragă la răspundere puterea executivă și să se apere în cadrul procedurii penale [9]. Reieșind din considerente, că instanțele judecătorești examinează diferite categorii de litigii care vizează aspecte primordiale ale vietii omenești, este imperios necesar ca justițiabilului să-i fie asigurate toate garanțiile unui proces echitabil. În acest sens, instanțele judecătorești trebuie să examineze cauza într-un mod impartial, independent, iar soluția adoptată să fie dictată exclusiv de aprecierea probelor din dosar și de prevederile normelor de drept material și procesual aplicabile, fără careva presiuni și imixtiuni din partea terților. Pentru realizarea acestui obiectiv statul urmează să asigure o independență reală a sistemului judecătoresc, prin stabilirea reglementărilor adecvate referitor la statutul judecătorului, drepturile și garanțiile oferite acestuia, precum și să asigure un sistem capabil să contracareze orice imixtiune în înfăptuire a justiției. Totodată, în cazul în care judecătorul comite o infracțiune, acțiuni de corupție, prin intenție sau neglijență gravă aduce atingerea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului sau comite alte abateri care sunt în măsură să afecteze imaginea și încrederea publicului în justiție, statul urmează să prevadă norme legale și proceduri eficiente care să asigure tragerea judecătorului la răspunderea penală, disciplinară sau civilă, în dependență de faptele comise de către acesta.

În jurisprudența sa, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a subliniat că „legiuitorul constituant, statuând că judecătorii instanţelor judecătoreşti sunt independenţi, imparţiali şi inamovibili, potrivit legii, a consacrat independenţa judecătorului pentru a asigura excluderea oricărei influenţe din partea altor autorităţi. Această garanţie nu poate fi însă interpretată ca fiind de natură să determine lipsa responsabilităţii judecătorului. Legea Supremă, potrivit articolului 116 alin.(1), nu conferă numai prerogative, ce stau la baza conceptului de independență, ci stabilește și anumite limite, care se circumscriu sintagmei „potrivit legii". De asemenea, articolul 116 alin. (6) din Constituție stabilește că sancţionarea judecătorilor se face în conformitate cu legea„[7].

Necesitatea elaborării legislației care să asigure independența, imparțialitatea și eficacitatea sistemului judecătoresc, precum și implementarea unor mecanisme și proceduri capabile să elimine corupția, să consolideze eficacitatea instituțiilor democratice și a statului de drept, să asigure respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, este o obligație asumată de țara noastră și pe plan internațional, care reiese nemijlocit din prevederile art. 1, art. 2 și art. 4 din Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și Statele Membre ale acestora, semnat de către Republica Moldova la 27.06.2014 [1]. Abordarea aspectelor privind statutul judecătorilor

pe plan internațional, denotă importanța deosebită care se acordă instituției date, statele membre urmând să acordă maxima deligență la adoptarea normelor legale care ar putea să atenteze la independența sistemului judecătoresc. După cum a menționat Comisia europeană pentru democrație prin drept (Comisia de la Veneția) în Opinia Amicus Curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor nr.698/2012, este necesară stabilirea unui echilibru între imunitate, ca mijloc de protecție a judecătorului împotriva presiunii excesive și a abuzului din partea puterilor statului sau a persoanelor fizice (imunitate), pe de o parte, și faptul că judecătorul nu este mai presus de lege (responsabilitate), pe de altă parte [11].

Instrumentele juridice internaționale stabilesc norme cu caracter de obligații, principii și garanții de care statele membre trebuie să se conducă la elaborarea legislației interne din domeniu, spre exemplu: judecătorul nu trebuie în mod direct să fie sesizabil de orice persoană sub aspectul reparării erorii judiciare admise; statul trebuie să asigure că cadrul său legislativ permite ca orice eroare judiciară să fie posibil de a fi reparată printr-o cale eficientă de apel; răspunderea directă pentru eroarea judiciară o poartă statul; dreptul statului la regres împotriva judecătorului se naște doar dacă acesta din urmă a comis eroare în mod intenționat; toate sancțiunile trebuie aplicate cu respectarea principiului proporționalității sancțiunilor; caracterul inamovibil al personalității judecătorului nu îl exonerează de răspundere penală pentru actele ilegale de justiție; procedurile penale și investigațiile împotriva unui judecător urmează a fi inițiate într-un mod derogatoriu de la procedura generală de sesizare, etc. Totodată, măsurile și procedurile concrete de tragere la răspundere juridică a judecătorului nu sunt reglementate la nivel internațional, acestea fiind lăsate la discreția statelor. Statul urmând să adopte norme legale și să implementeze proceduri eficiente care să asigure tragerea judecătorului la răspunderea penală, disciplinară sau civilă, în dependență de abaterile comise de către acesta, iar normele adoptate urmează să corespundă atât garanțiilor stabilite de instrumentele juridice internaționale, cât și cerințelor privind calitatea legii.

Principiile generale ale dreptului Uniunii Europene, impun ca normele de drept adoptate de tatele membre să fie clare, precise și previzibile în privința efectelor lor, astfel încât persoanele interesate să se poate orienta în situații și în raporturi juridice care sunt guvernate de ordinea juridică a Uniunii. ”În doctrina europeana constituțională, se evidențiază cerințe față de redactarea normelor juridice, care presupun: 1) formularea unor norme juridice suficient de precise pentru a putea fi aplicabile: a) să permită o orientare clară a destinatarilor; b)

să nu lase loc posibil pentru arbitrariu și c) să poată fi verificată conformitatea aplicării lor cu norme de referință, iar 2) procedurile sa permită controlul efectiv al conformitatii normelor aplicate cu cele de rang superior" (controlul de constitutionalitate)" [10]. Așadar, asigurarea și respectarea acestor principii obligă statul să edicteze într-o manieră clară și previzibilă normele adoptate.

Primul caz în care judecătorii Curții Europene a Drepturilor Omului s-au pronunțat asupra pro- blematicii nominalizate și au dezvoltat o serie de principii privind cerințele calitative ale legii a fost cauza *Sunday Times c. Regatul Unit*, *soluționată la 26 aprilie 1979*. „Condiții stabilite privind legea au fost legate de accesibilitate și precizie (care duce inclusiv la predictabilitatea normei). Noțiunea de cerințe calitative apare și în cauza *Malone c. Regatului Unit, soluționată la 02 august 1984*, cu privire la compatibilitatea legii naționale cu principiul statului de drept. Noțiunile de precizie și de predictibilitate apar alternativ, de fapt în jurisprudența CEDO caracterul precis al normei juridice și previzibilitatea ei sunt practic inseparabile„ [6, pag.27].

Accesibilitatea legii privește, „în principal, aducerea la cunoştinţă publică a acesteia, care se realizează prin publicarea actelor normative. Pentru ca o lege *lato sensu* să producă efecte juridice, trebuie să fie cunoscută de destinatarii săi; efectele legii se produc, prin urmare, după aducerea sa la cunoştinţa publică şi după intrarea sa în vigoare. Există însă şi o altă semnificaţie a noţiunii de accesibilitate, asociată exigenţei previzibilităţii legii, şi anume aceea care priveşte modul de receptare a conţinutului actelor normative de către corpul social, în sensul de înţelegere a acestora. Norma juridică trebuie să fie clară, inteligibilă, întrucât cei cărora li se adresează trebuie nu doar să fie informaţi în avans asupra consecinţelor actelor şi faptelor lor, ci să şi înţeleagă consecinţele legale ale acestora. În caz contrar, principiul *nemo censetur ignorare legem* nu ar mai putea fi aplicat, ceea ce ar avea grave consecinţe asupra securităţii raporturilor sociale, a existenţei societăţii în general„[5].

În ceea ce privește aspectele privind răspunderea juridică a judecătorilor, acestea au fost examinate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza *Oleksandr Volkov c. Ukrainei, soluționată la 9 ianuarie 2013*, în care Curtea a examinat corespunderea legislației naționale a Ukrainei referitor la răspunderea disciplinară a judecătorilor și condițiile eliberării acestora din funcție. În speță, „reclamantul a susţinut că a existat o ingerinţă în viaţa sa privată, ca urmare a eliberării sale din funcţia de judecător al Curţii Supreme. Această ingerinţă nu a fost legală, deoarece motivele pentru angajarea răspunderii pentru „încălcarea

jurământului" au fost formulate prea vag; dreptul intern nu a prevăzut termene de prescripţie aplicabile procedurii de eliberare din funcţie şi, astfel, nu a oferit garanţiile adecvate împotriva abuzului şi arbitrarului; în plus, acesta nu a stabilit o ierarhie corespunzătoare a sancţiunilor pentru răspundere disciplinară, care să asigure aplicarea acesteia în mod proporţional. Pentru aceste motive, acesta nu a fost compatibil cu cerinţele privind „calitatea legii". De asemenea, reclamantul a afirmat că ingerinţa în cauză nu fusese necesară în circumstanţele cauzei. La caz, Curtea a reieterat că expresia „prevăzută de lege" implică, în primul rând, ideea că măsura contestată ar fi trebuit să fie întemeiată pe dreptul intern. În al doilea rând, face referire la calitatea legii în cauză, impunând condiţia ca aceasta să fie accesibilă pentru persoana în cauză, care trebuie, în plus, să poată prevedea consecinţele acesteia în ceea ce o priveşte, şi să fie compatibilă cu statul de drept (a se vedea, între alte hotărâri, *Kopp împotriva Elveţiei*, 25 martie 1998, pct. 55, *Culegere de hotărâri şi decizii* 1998-II). Astfel, sintagma implică, între altele, faptul că dreptul intern trebuie să aibă dispoziţii suficient de previzibile pentru a le furniza persoanelor de drept privat indicii adecvate privind circumstanţele şi condiţiile în care autorităţile au dreptul să recurgă la măsuri care le afectează drepturile în temeiul Convenţiei (a se vedea *C.G. şi alţii împotriva Bulgariei*, nr. 1365/07, pct. 39, 24 aprilie 2008). În plus, dreptul trebuie să ofere un grad de protecţie juridică împotriva ingerinţei arbitrare a autorităţilor. Existenţa unor garanţii procedurale specifice este esenţială în acest context. Ce anume se impune prin intermediul garanţiilor depinde, cel puţin într-o oarecare măsură, de natura şi importanţa ingerinţei în cauză (a se vedea *P.G. şi J.H. împotriva Regatului Unit*, nr.44787/98, pct. 46, CEDO 2001-IX). Analizând aspectul privind î*ndeplinirea cerinţelor privind „calitatea legii"*, Curtea a observat că, până la 15 mai 2010, normele materiale nu conţineau nicio descriere a abaterii de „încălcare a jurământului". Temeiul pentru interpretarea sferei de aplicare a acestei infracţiuni era dedus din textul jurământului judecătoresc, prevăzut la art. 10 din Legea din 2002 privind sistemul judiciar, care se citeşte după cum urmează: „Declar solemn că voi îndeplini obligaţiile de judecător în mod onest şi riguros, voi respecta întotdeauna legea în administrarea justiţiei şi voi fi obiectiv şi corect". Curtea a remarcat faptul că textul jurământului judecătoresc oferea o libertate mare de interpretare a infracţiunii de „încălcare a jurământului". Noua legislaţie abordează în mod specific elementele externe ale infracţiunii respective. Deşi noua legislaţie nu se aplica în cauza reclamantului, este relevant să se remarce faptul că precizarea „încălcarea jurământului" de la articolul respectiv prevede în continuare o marjă largă de apreciere în această privinţă pentru autoritatea disciplinară. Totuşi, Curtea a admis că, în anumite domenii, poate fi dificil să se redacteze legi cu un

grad ridicat de precizie și că un anumit grad de flexibilitate poate fi chiar de dorit pentru a permite instanţelor naţionale să elaboreze legislaţia în lumina aprecierii lor cu privire la măsurile necesare în circumstanţele speciale ale fiecărei cauze în parte (a se vedea *Goodwin împotriva Regatului Unit*, 27 martie 1996, pct. 33, *Culegere* 1996-II). Faptul că formularea statutelor nu este întotdeauna precisă este consecinţa logică a principiului conform căruia legile trebuie să aibă o aplicare generală. Necesitatea de a evita rigiditatea excesivă și de a ţine pasul cu circumstanţele schimbătoare implică faptul că multe legi sunt inevitabil redactate în termeni care, într-o măsură mai mare sau mai mică, sunt vagi. Interpretarea și aplicarea unor astfel de legiferări depinde de practică [a se vedea *Gorzelik și alții împotriva Poloniei* (MC), nr. 44158/98, pct. 64, CEDO 2004-I]. Aceste calificări, care impun limite în ceea ce privește condiția de precizie a statutelor, sunt relevante îndeosebi pentru domeniul dreptului disciplinar. Într-adevăr, în ceea ce privește disciplina militară, Curtea a hotărât că este foarte puțin probabil să fie redactate reglementări care descriu în detaliu diverse tipuri de comportament. Prin urmare, poate fi necesar ca autoritățile să formuleze astfel de reglementări în termeni mai generali (a se vedea *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs și Gubi împotiva Austriei*, 19 decembrie 1994, pct. 31, seria A nr. 302). Experienţa altor state sugerează că motivele pentru angajarea răspunderii disciplinare a judecătorilor sunt, de regulă, formulate în termeni generali, în vreme ce exemplele de norme statutare detaliate privind acest aspect nu dovedesc în mod necesar caracterul adecvat al tehnicii legislative utilizate și previzibilitatea domeniului de drept respectiv. Prin urmare, în contextul dreptului disciplinar, ar trebui să existe o abordare rezonabilă în ceea ce privește aprecierea preciziei normelor, având în vedere că este o chestiune de necesitate obiectivă ca *actus reus* al unor astfel de infracţiuni să fie formulat într un limbaj general. În caz contrar, este posibil ca norma statutară să nu abordeze problema în mod cuprinzător și să necesite o revizuire constantă și o actualizare conformă cu numeroasele circumstanţe noi care apar în practică. Rezultă că descrierea unei infracţiuni într-un statut, pe baza unei liste de comportamente specifice, dar cu aplicare generală și numeroasă nu oferă nicio garanţie pentru abordarea corespunzătoare a chestiunii previzibilităţii legislaţiei. Ar trebui să fie identificaţi și examinaţi ceilalţi factori care afectează calitatea reglementărilor juridice și caracterul adecvat al protecţiei juridice împotriva arbitrarului. În această privinţă, Curtea reamintește că existenţa unei practici specifice și constante de interpretare privind dispoziţiile legale relevante a reprezentat un factor care a condus la concluzia că dispoziţia în cauză a fost previzibilă (a se vedea *Goodwin*, citată anterior, pct. 33). Deși s-a ajuns la această concluzie în contextul unui sistem de

drept cutumiar, rolul de interpretare al organelor judecătorești în asigurarea previzibilității dispozițiilor legale nu poate fi subestimat în sistemele de drept civil. Tocmai acestor organe le revine obligația de interpreta în mod constant sensul exact al dispozițiilor generale de drept și să elimine orice incertitudini privind interpretarea (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Gorzelik și alții,* citată anterior, pct. 65). În ceea ce privește prezenta cauză, Curtea a constatat că nu există niciun indiciu că, la vremea examinării cauzei reclamantului, existau linii directoare și practici care să stabilească o interpretare constantă și restrictivă a noțiunii de „încălcare a jurământului". În continuare, Curtea a considerat că nu au fost instituite garanțiile procedurale necesare pentru a preveni aplicarea arbitrară a normelor materiale relevante. În special, dreptul intern nu a prevăzut termene de prescripție pentru inițierea și desfășurarea unei proceduri împotriva unui judecător pentru „încălcarea jurământului". Absența unor termene de prescripție, astfel cum s-a discutat anterior în temeiul art. 6 din Convenție, a conferit un caracter nedeterminat marjei de apreciere a autorităților disciplinare și a subminat principiul securității raporturilor juridice. În plus, Curtea a constatat că dreptul intern nu a prevăzut o ierarhie adecvată a sancțiunilor pentru abaterile disciplinare și nu a elaborat norme care să asigure aplicarea acestora în conformitate cu principiul proporționalității. La momentul examinării cauzei reclamantului, existau doar trei tipuri de sancțiuni pentru abaterile disciplinare: mustrarea, retrogradarea din funcție și eliberarea din funcție. Aceste trei tipuri de sancțiuni au lăsat o marjă redusă pentru sancționarea în mod proporțional a unui judecător. Astfel, autorităților li s-au oferit posibilități limitate de a pune în balanță interesele publice și individuale concurente, în lumina fiecărei cauze în parte. Astfel, s-a menționat că principiul aplicării proporționale a sancțiunilor disciplinare în cazul judecătorilor este citat direct la punctul 5.1 din Carta Europeană privind Statutul Judecătorilor (a se vedea supra, 78 pct.), iar anumite state au stabilit o ierarhie mai detaliată a sancțiunilor pentru a respecta acest principiu (a se vedea supra, pct. 82). În consecință, absența unor linii directoare și a unor practici care stabilesc o interpretare constantă și restrictivă a infracțiunii de „încălcare a jurământului" și lipsa garanțiilor juridice corespunzătoare au avut ca rezultat caracterul imprevizibil al efectelor dispozițiilor legislației interne. În acest context, se putea presupune foarte bine că aproape orice abatere săvârșită de un judecător în orice moment în cursul carierei sale putea fi interpretat, dacă se dorea de către un organism disciplinar, drept un temei factual suficient pentru o acuzație disciplinară de „încălcare a jurământului" și putea să determine eliberarea acestuia din funcție„ [2]. În lumina considerentelor anterioare, Curtea a concluzionat că ingerința în exercitarea de către reclamant a dreptului la

respectarea vieții sale private a fost ilegală: ingerința nu era compatibilă cu dreptul intern și, în plus, dreptul intern aplicabil nu îndeplinea condițiile de previzibilitate și de furnizare a unei protecții adecvate împotriva arbitrarului. Prin urmare, a fost încălcat art. 8 din Convenție.

Aspectele abordate de către Curtea Europeană în cauza supusă examinării sunt destul de actuale pentru Republica Moldova, în contextul adoptării Strategiei pentru asigurarea independenței și integrității în sectorul justiției pentru anii 2021-2024, în care s-a propus efectuarea unui șir de modificări ale legislației ce se referă la imunitatea judecătorilor; răspunderea penală a magistraților; competențele Inspecției Judiciare, drepturile, obligațiile și garanțiile oferite judecătorilor în procedurile supuse examinării de către Inspecția Judiciară, precum și instituirea răspunderii materiale a judecătorilor în cazul constatării în acțiunile acestora a unei abateri disciplinare [8]. Mai mult ca atât, chiar dacă partenerii externi au salutat faptul adoptării Legii nr. 178 din 25.07.2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, în al Doilea Raport al Corespunderii (Second Complience Report) pentru Republica Moldova, adoptat la Adunarea plenară nr. 85 din 25 septembrie 2020, privind a patra runda de evaluarea aspectelor ce țin de prevenirea corupției în rândul membrilor parlamentului, judecătorilor și procurorilor, GRECO a statuat că, este necesar de efectuat modificări ale legislației care să asigure obiectivitatea procedurilor disciplinare și măsurilor aplicate în privința judecătorilor [12].

În concluzie putem evidenția, că legislația națională în domeniul răsunderii juridice a judecătorilor va corespunde cerințelor de claritate și previzibilitate a legii, în următoarele cazuri: normele legale sunt suficient de accesibile și previzibile în ceea ce privește efectele lor; dreptul intern oferă o anumită protecție împotriva ingerințelor arbitrare ale autorităților publice în drepturile garantate de Convenție; atunci când este vorba de chestiuni care aduc atingere drepturilor fundamentale, legea trebuie să definească cu suficientă precizie scopul oricărei marje de discreție și modalitățile de exercitare a acesteia; dreptul intern are dispoziții suficient de previzibile pentru a le furniza persoanelor de drept privat indicii adecvate privind circumstanțele și condițiile în care autoritățile au dreptul să recurgă la măsuri care le afectează drepturile; în contextul dreptului disciplinar, există o abordare rezonabilă în ceea ce privește aprecierea preciziei normelor; este respectat principiul aplicării proporționale a sancțiunilor disciplinare în cazul judecătorilor.

Referințe bibliografice:

1. Acord de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și Statele Membre ale acestora, pe de altă parte din 27.06.2014, ratificat prin Legea nr. 112 din 02.07.2014. Disponibil: https://mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf.

2. Cauza *Oleksandr Volkov c. Ukrainei* Disponibil: http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Oleksandr-Volkov-%C3%AEmpotriva-Ucrainei.pdf.

3. Constituţia Republicii Moldova din 29 iulie 1994. în: Monitorul Oficial al R. Moldova nr.1 din 12.08.1994. Disponibil: http://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx.

4. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf.

5. Ion Predescu, Marieta Safta. Principiul securității juridice, fundament al statului de drept repere jurisprudențiale. Disponibil: https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2021/01/predescu.pdf.

6. Istvan Haller. Cerințele calitative ale legilor in jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Disponibil: http://www.revistadrepturileomului.ro/assets/docs/2014_1/NRDO%202014_1_haller.pdf9.

7. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor) Disponibil:https://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=612&l=ro?tip=hotariri&docid=612&l=ro.

8. Hotărîre Nr. 789 din 28-10-2020 cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei privind asigurarea independenței și integrității Sectorului justiției pentru anii 2021-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123892&lang=ro.

9. Manual de drept european privind accesul la justiție Agenția Europeană Pentru Drepturile Fundamentale și Consiliul Europei, 2016, pag.12. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_RON.pdf4.

10. Marin Voicu. Preeminența dreptului într-o societate democratică. Raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul național al statelor membre.

România – 10 ani de la aderarea la UE Disponibil:https://www.juridice.ro/essentials/1149/preeminenta-dreptului-intr-o-societate democratica-raportul-dintre-dreptul-uniunii-europene-si-dreptul-national-al-statelor-membre-romania-10-ani-de-la-aderarea-la-ue.

11. Opinia nr.698/2012 Comisiei europene pentru democrație prin drept (comisia de la veneția) Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor Adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneţia, 8-9 Martie 2013) Disponibil: http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20pressa/amicus_l153_l544.pdf.

12. Second Complience Report Republic of Moldova, adoptatat by GRECO on its 85th Plenary Meeting, Stasbourg, 21 - 25 september 2020. Disponibil: https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/republic-of-moldova.